

Gjørtler'n

Nylig kom jeg over notater til et historielagsmøte for 17-18 år siden. Notatene handlet om Gjørtler'n. Han er nok den mest sagnomsuste jegeren Gjerdrum noen gang har hatt. Alle de eldre bøkene om Gjerdrums historie har med anekdoter om Gjørtler'n. Det gjelder Ivar Sæthers bok om Gjerdrum fra 1914, Ole Ruds lokalhistorie fra 1982, og Birger Kirkebys bygdebok bind III - også fra 1982. I tillegg fins det et lite hefte fra 1953 skrevet av Øivin Ribskog med tittelen «Rovdyrjeger på Romerike» der Gjørtler'n er representert. Disse kildene er brukt i denne artikkelen.

Hvem han var

Vi må først fortelle hvem Gjørtler'n var. Han hadde naturligvis et helt annet døpenavn. Navnet var ganske enkelt Ole Olsen, og han var født i Nannestad i 1787. Det er usikkert akkurat når han kom til Gjerdrum, men det må ha vært tidlig på 1800-tallet.

Så kan en lure på oppnavnet Gjørtler'n. Både Ribskog og andre er nokså sikre i sin sak: En gürtler (av tysk gürtel = belte) betydde opprinnelig en person som støpte spenner og beslag av messing eller bronse, men seinere mer generelt støping av metall. Faren til Ole skal ha vært en slik håndverker, og også Ole skal tidvis ha syslet med å støype mortere og strykejern av messing.

Gammel messingmorter - støpt av en gjørtler

På tidlig 1800-tall var det Det Ankerske Fideikomiss, som dreiv Hakadal Jernverk og utvant jernmalm i Dalsgruva i Gjerdrum. I 1810 hadde gruveselskapet kjøpt opp en del jord på garden Trolsnes og etablert flere små plassbruk der gruvearbeidere kunne bo med sine familier og ha en liten jordfleck å dyrke. Men så gikk etter Napoleonskrigene gruveselskapet konkurs, og plassene gikk tilbake til garden. Det var i dette området nord for tunet i Trolsnes at Gjørtler'n etablerte seg som husmann i 1825. Formelt hadde plassen han bodde på navnet Trolsneseie, men både da og seinere har stedet blitt kalt Gjørtlerlykkja. Opprinnelsen må vi tru var en av de tidligere «gruveplassene».

Gjørtler'n giftet seg med Berte Rasmusdatter (f.1793), og fra 1822 til 1838 ble det født 7 unger på den vesle husmannsplassen. Til ettertanke kan vi ta med: Tre av ungene til Berte og Ole ble døpt med navnet Gulbrand. Årsaken var at to av guttene døde bare uker gamle. Dette kan vi se av kjerkeboka:

Gulbrand født 2.nov.1828. Død 1.des.1828.

Gulbrand født 11.okt.1829. Død 22.des.1829.

Gulbrand født 21.aug.1831. Denne Gulbrand levde opp.

Sjøl om barnedødeligheten gikk ned etter 1815, var det fortsatt mange som døde små.

Ved folketellingen i 1865 bodde Gjørtler'n fortsatt på husmannsplassen i Trolsnes. Sjøl ble han titulert som «*husmand med jord*». Sammen med han bodde de to ugifte sønnene Gulbrand Olsen (35 år) og Kristoffer Olsen (28 år). Begge ble oppgitt med yrkestittelen «*jæger og fisker*». Det kan altså ikke være tvil om at jakt og fiske utgjorde en viktig del av tilværelsen for familien på Gjørtlerlykkja.

Jakthistoriene

Her kommer noen av jakthistoriene etter Gjørtler'n:

Det er et ordtak som heter at en ikke skal selge skinnet før bjørnen er skutt. Slik var det ikke med Gjørtler'n. En gang var han hos en mann på Kogstad som het Pettersen *) og solgte et reveskinn. «Det er et så pent skinn som det kan sitte på en rev» sa han. Og så la han til: «Ja, je har itte skøti'n enda, men i morra skar je komma me'n». -Og Gjørtler'n han fikk pengene på forskudd han, og dagen etter var han hos Pettersen og leverte skinnet som avtalt.

Gjørtler'n var mye sammen med en annen jeger som het Jens Riis. En kilde sier at Riis bodde i Nittedal, mens en annen sier han bodde på Årstad i Gjerdrum. Uansett var han organist både i Gjerdrum og Hakadal. Dessuten spedde Riis på inntekta med å være spellemann i bryllup og andre festlige lag i begge bygdene. Jens Riis var følgelig mye på farten til fots over Romeriksåsen.

En gang var Gjørtler'n, Riis og Nils Trolsnes på jakt. Nils Olsen Trolsnes var svigersønnen til den siste stigeren som jobbet i Dalsgruva på Gruvbakken. De tre skulle jakte tiur, og de dro på jakt fredagen som dette året var «den store» bots- og bededagen. Etter en lov fra 1686 var denne dagen bestemt å skulle være den fjerde fredagen etter Påske. **) Dette var derfor midt i den perioden tiuren spelte på leikplassene i skauen. De tre kara hadde overnattet på Tveitvangen. Tidlig om morra'n hørte de tiuren spille på Stråtjennmyra, og de dro av sted ned på myra. Men da de kom fram var det ikke en fugl å høre eller se. «Trollskap», mente Jens Riis, for på Stråtjennet holdt huldra til. Han hadde endatil en gang sett tre stykker der samtidig; alle med brune stakker og med hver sin binding. Likevel ventet kara ei stund, og plutselig var myra rundt dem full av fugl. Kara skaut så fjøra fauk, men ikke en eneste fugl datt i bakken. De måtte gå tomhendt hjem. Etterpå kom de på årsaken: De hadde jaktet på bededagen – det verste en jeger kunne gjøre. Akkurat det samme hadde skjedd med Hubertus i det store utlandet. Han hadde jaktet på en langfredag. Hubertus hadde møtt en hjort med et lysende kors mellom horna. Da sluttet han å jakte og ville i stedet vie sitt liv til Gud. Han ble seinere biskop, og etter sin død ble han jegerens skytshelgen.

Theodor Kittelsens (1857-1914) tegning av ei hulder i 1892. Obs. bindingen og halen.

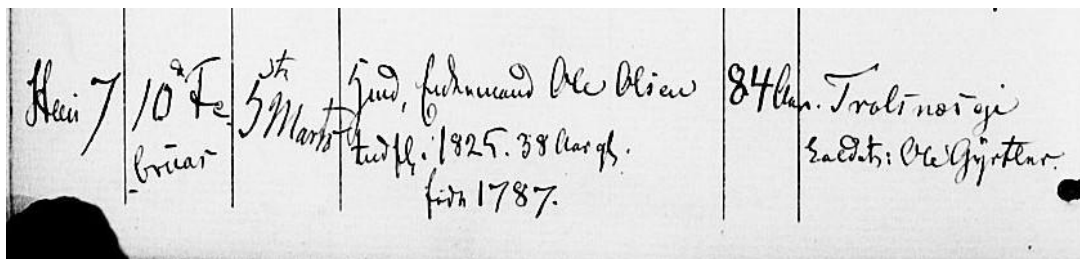
En annen gang hadde Riis og Gjørtler'n vært på fisketur langs Gjermåa en søndagsmorra. De blei nok litt forsinket, for da de kom over høgda ved Kjerstadvangen hørte Riis kjerke-klokkene, og han skulle jo spille! Riis måtte ta beina på nakken, og han flaug så fort at fisken spratt ut av neverkørja hans nedover stien. Gjørtler'n ruslet rolig etter han, plukket opp fisken, og tok den med hjem til Trolsnes. -Så blei det kanskje enda en dag de kunne hoppe over vassvellinga i Gjørtlerstua. Sjøl i dag kalles stien som går mellom Trolsnes og Stråtjennet for Gjørtlerstien.

De to fortsatte likevel å være kamerater. En gang hadde Riis vært på jernverket i Hakadal for å spille fele ved den årlige sankthansfesten, og fikk overnatte hos forvalter Wideberg. Morra'n etter skal Riis ha ytret til noen av folka på verket at han hadde ligget vondt. Dette kom Wideberg for øre. Da Riis ei tid seinere igjen hadde hatt et ærend på verket, ga Wideberg beskjed om at Riis skulle få ligge i baronens værelse og seng. Morgenen etter spurte Wideberg hvordan Riis hadde sovet. Riis var ikke snauere enn at han ville svare forvalteren tilbake. «Å», sa Riis, «je har sovi nokså bra, men du veit, at det er mange gonger je har sovi mye bære i mura hos'n Ola Gjørtler je!»

Gjørtler'n brukte innimellom litt utradisjonelle jaktmetoder. Det fortelles at om vinteren dreiv han innimellom med tjuvjakt på elg. Og fikk han ikke livet av elgen med et børseskudd, så flaug han etter elgen og hogg i stykker halsene på dyret med en kniv, sånn at elgen ikke kom seg lenger.

Vi får jo tru hva vi vil om sannhetsinnholdet i historiene etter Gjørtler'n, men noe som i hvert fall må være sant er dette: Gjørtler'n trengte inga bikkje når han skulle jakte, for han brukte kjerringa si, som altså het Berte. En vinter skaut han 7 rever for Berte. Det han gjorde var å henge ei bjelle rundt halsen på kona. Så flaug hu som ei bikkje i revesporet. Og mens hu løp sopte hu ut sporet etter seg sjøl med litt granbar Gjørtler'n hadde festet i stakken hennes. Gjørtler'n kunne da høre bjella gjennom skauen, og på den måten postere på de riktige stellingene der reven ville komme til syne.

Gjørtler'n ble forresten svært gammel. Han døde i 1871 – 84 år gammel – i ei tid svært få ble så gamle. Så hvem kan etter dette være i tvil om at det er sunt å være ute i naturen og nyte frisk luft og naturopplevelser?

Prestens innføring i kjerkeboka da Gjørtleren døde. Merk: Presten skriver «husmand Ole Olsen», men også «kaldet Ole Gyrter». Ole har antakelig vært stolt av oppnavnet sitt.

Det går an å tilføye helt til slutt: Da Gjørtler'n døde, ble husmannsplassen han hadde bodd på nedlagt. Sønnen Gulbrand flyttet da til Nannestad. Ved folketellinga i 1875 er han oppført med denne yrkestittelen: «Innerst, arbeidsmann og fuglefanger».

Østigarn Åmot januar 2026

Tor Laache

*) Trulig Lars eller Erik Pettersen på Oppigarn Kogstad.

***) Slik var det helt til i 1915 da bededagen ble flyttet til fredagen før allehelgenssøndag.